

послідовності за узагальненими ознаками подібності, тотожності і відмінності, а також розумінню суті процесу узагальнення учні 3 класу досконало оволоділи цим важливим прийомом розумової діяльності. Це дає підстави вважати запропонований нами підхід до набуття навичок узагальнення ефективним і доцільним, оскільки він сприяє формуванню інтелектуальних здібностей школярів, більш усвідомленому сприйманню граматичного матеріалу, більш успішному розвитку мовної особистості школяра.

Література

1. Вашуленко М.С. Рідна мова: підруч. для 3 класу/ М.С. Вашуленко, О.І. Мельничайко. – К.: Освіта, 2003. – Ч.І-ІІ.
2. Вашуленко М.С. Українська мова і мовлення в початковій школі/ М.С. Вашуленко. – К.: Освіта, 2006. – 268с.
3. Давыдов В.В. Виды обобщения в обучении/ В.В. Давыдов. – М.: Педагогика, 1972. – 423с.
4. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432с.
5. Савченко О.Я. Порівняння у навчанні учнів початкових класів/ О.Я. Савченко. – К.: Рад. школа, 1977. – 152с.

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ АУДІАТИВНИХ УМІНЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Л. М. Пруняк, В. В. Пруняк

Основна мета вітчизняної системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, сформувати покоління, здатне навчатись впродовж усього свого життя. На реалізацію цих стратегічних завдань значною мірою впливає рівень мовленнєвого розвитку особистості. Адже саме від рівня сформованості мовних і мовленнєвих умінь та навичок залежить, як вона сприйматиме нові знання, оволодіватиме новими вміннями.

Розвиток мовлення учнів – одне з найголовніших завдань курсу рідної мови, вирішення якого безпосередньо пов'язане з реалізацією основної мети вивчення української мови в загальноосвітніх навчальних закладах України – формування національно свідомої, духовно багатої мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно, виправдано користуватися засобами рідної мови – її стилями, типами, жанрами в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).

З огляду на значущість цього завдання у Держаному стандарті початкової загальної освіти [5] і навчальній програмі з української мови для 1-4 класів [6] визначено основну змістову лінію – мовленнєву, яка передбачає розвиток усного і писемного мовлення, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання, впливу і «передбачає формування та розвиток умінь слухати і розуміти, говорити, читати і писати» [4, с. 3]. Таким чином, вміння слухати і розуміти словесну

інформацію є однією з важливих вимог, що поставлені до сучасної шкільної мовної освіти Державним освітнім стандартом.

У вирішенні зазначених завдань важливу роль, на думку І.П. Гудзик, відіграє «добре спланована і забезпечена високоякісним дидактичним матеріалом робота з розвитку вміння слухати і розуміти усне мовлення (аудіювання)» [3, с.4]. Це пояснюється тим, що вміння адекватно сприймати на слух усне мовлення лежить в основі володіння мовою. Однак, як зазначає М.С. Вашуленко, серед усіх видів мовленнєвої діяльності «вчителі найменше приділяють уваги аудіюванню (слуханню і розумінню), сподіваючись, очевидно, що дитина, яка опанувала мову в дошкільному віці, не потребує в цьому спеціальних навчальних вправ» [1, с.14]. Наші спостереження, аналіз й осмислення теоретичних засад процесу слухання/розуміння усного мовлення свідчить про необхідність формування аудіативних та читацьких умінь школярів як першочергових життєво необхідних умінь. Адже в школі, по суті, здебільшого здійснюється лише контроль за їх сформованістю. Разом з тим текстова основа у вивченні мовної теорії, у засвоєнні текстологічних знань потребує посиленої уваги до формування в учнів умінь слухати, розуміти і сприймати інформацію, диференціювати її, утримувати в пам'яті. Психологічна складність багатоаспектного процесу сприймання усного мовлення як основи мислення і практичної діяльності особистості, що здійснюється на сенсорному (чуттєвому) і перцептивному (смысловому) рівнях, його недостатнє методичне та дидактичне забезпечення у шкільному курсі навчання мови свідчать про неабияку актуальність цієї проблеми.

У сучасних умовах розвитку суспільства значно зріс обсяг інформації, яку необхідно сприйняти, усвідомити та засвоїти, що вимагає від реципієнта значної затрати часу та зусиль. У зв'язку з цим виникає необхідність формування в школярів умінь слухати-розуміти усні повідомлення, що сприятиме піднесенню їхньої культури спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності. Безперечно, вагому роль у формуванні аудіативних навичок учнів відіграє початкова ланка освіти. Саме тут закладаються підвалини процесу формування особистості, комунікативних умінь. На це вказує й автор одного з проєктів концепції навчання української мови Л.І. Мацько, пропонуючи починати процес вивчення мови не з читання та письма, а зі слухання, сприймання та розуміння усного мовлення. Вагомих здобутків у дослідженні цього питання досягла І.П. Гудзик. Вона розробила програми, методичні посібники для вчителів початкових класів, статті, в яких висвітлюються теоретичні питання аудіювання та подаються цікаві вправи, спрямовані на формування і перевірку ефективності розуміння учнями прослуханих повідомлень.

Виходячи з того, що на кінець навчання у початковій школі аудіативні вміння та навички мають бути сформовані, та зважаючи на те, що перехід до п'ятого класу є переломним моментом для учнів, коли значно змінюються умови навчання, набуті в початкових класах уміння та

навички потребують закріплення, розвитку та вдосконалення. Слід урахувати й той факт, що аудіативні вміння не можна сформува­ти раз і назавжди, цей процес потребує постійної, систематичної роботи. Тому вважаємо доцільним і необхідним з перших же уроків української мови приділяти належну увагу розвитку навичок аудіювання. Це абсолютно не означає, що навички інших трьох видів мовленнєвої діяльності не повинні розвиватись паралельно, а навпаки, приміром, (оскільки читання й аудіювання мають однакову структуру (мотив – виконання – контроль), спрямовані на прийом і переробку мовленнєвого повідомлення і забезпечуються схожими механізмами сприймання, то на основі їх тісного взаємозв'язку, тобто при такій організації навчальної роботи, коли один вид рецесії максимально сприяє розвитку іншого, можливе формування в учнів умінь виділяти і розуміти необхідну інформацію із усних і письмових джерел. Проте певне розмежування вправ забезпечить розвиток умінь та навичок того чи іншого виду мовленнєвої діяльності. Це дасть змогу краще проаналізувати результати навчання, зробити певні висновки та посилити роботу у відповідному напрямку. Але, безперечно, кінцевою метою має бути розвиток навичок усіх чотирьох взаємопов'язаних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письма), усвідомлення учнями життєвої необхідності володіння ними.

Навчання учнів прийомів сприймання і розуміння навчальних текстів можливе двома шляхами: в процесі взаємної діяльності учня і вчителя, як правило, в умовах колективної роботи класу; у процесі самостійної роботи школярів з підручником без безпосередньої участі вчителя.

До прийомів, які сприяють формуванню вмінь сприймати навчальні тексти, належать такі, як:

- вибіркове читання тексту за конкретним завданням;
- знаходження в тексті відповідей на запитання вчителя;
- заміна наведених у тексті прикладів своїми чи дібраними з додаткових джерел;
- формулювання учнями запитань (репродуктивного характеру) за матеріалами навчального тексту;
- складання простого і складного планів;
- усний переказ текстів;
- письмове відтворення частин тексту та ін.

За методикою проведення ці прийоми дуже прості, за результатами – ефективні. Проте в школі значення їхнє ще недооцінюється.

Діяльність школярів, яка організовується за допомогою цих способів сприймання і засвоєння матеріалу навчальних текстів, здебільшого носить характер відтворення уже одержаних знань, тому ці нескладні прийоми можуть стати першими в зусиллях учителів виробити у своїх учнів уважне ставлення до текстів шкільних підручників з рідної мови та інших предметів. Вони ж, поряд з такими, як осмислення заголовків параграфа, пояснення шрифтових виділень, виділення раніше відомого і нового,

зіставлення відповіді товариша з текстом підручника, щоб перевірити її правильність, формують уміння і навички вдумливого читання мовчки і готують до складнішої роботи з текстом.

Прийомами, які вимагають від дітей більшого інтелектуального напруження, на думку Г.Т. Шелехової [7, с.8], є такі, що дають змогу усвідомити розвиток думки в цілому тексті, допомагають запам'ятати його зміст:

- змістоє групування матеріалу (виділити основну думку, перейти від однієї думки до іншої);
- поділ тексту на частини і добір заголовків до кожної з них;
- зіставлення структури тексту з планом, поданим учителем;
- складання плану прочитаного навчального тексту (варіанти: план із питань і план із прикладів, план у вигляді графічної схеми – це залежить від змісту матеріалу і характеру тексту);
- складання складного плану (розповідні, питальні, називні речення);
- вибіркове і стисле переказування прочитаного тексту;
- складання таблиці на основі тексту (або можливий варіант – заповнення готової форми таблиці, самостійне виділення і заповнення граф таблиці; ця робота може ускладнюватися – на основі тексту одного параграфа, декількох тощо).

Як зазначає Т.О. Ладиженська, ефективність слухання значною мірою залежить від внутрішнього настрою (готовності вислухати інформацію, точку зору іншого, зрозуміти його). Серед способів і прийомів слухання дослідниця виділяє мовчазне і немовчазне слухання [5]. Так, мовчазне слухання передбачає вміння уважно мовчати, не заважати мовленню співрозмовника своїми зауваженнями. Воно може супроводжуватися мімікою згоди-незгоди, розуміння-нерозуміння, запитання, подиву, посмішкою, уважним поглядом, киванням голови та ін. Немовчазне слухання пов'язане з тим, що учень «вмішується» в мовлення вчителя чи іншого співрозмовника, як це робити – потрібно школярам підказати. Наприклад: можна звернутися до того, хто говорить, за уточненням типу: «Вибачте, я Вас не зрозумів, повторіть, будь ласка, ще раз ...»; «Що Ви маєте на увазі, поясніть, будь ласка, свою думку...». Запитання повинні бути конкретними: «Я не зрозумів(ла), хто...; коли...; де...; чому...; що означає...; як виправити...; яка відмінність...; хотілося б уточнити, з'ясувати...» і т.п. Тут доречно застерегти учнів, нагадавши їм про дотримання культури поведінки і правил спілкування.

Учителю початкових класів необхідно знати механізм аудіювання, який передбачає: 1) сприймання потоку звуків і розпізнавання в ньому слів, речень, абзаців тощо; 2) усвідомлення значень слів, речень, абзаців.

Зазначимо, що сприймання значень є поштовхом для розвитку більш глибоких процесів синтезу – «стискування» змісту, в результаті чого у свідомості учня формуються поняття різного рівня узагальнення, виражені не

тільки окремими фразами, а й більшими мовними єдностями, яким у письмовому тексті відповідають абзаци, розділи і завершені повідомлення. У цей спосіб школяр досягає рівня розуміння загального змісту теми, як це спостерігається, наприклад, під час слухання пояснення вчителя. Синтезуючи і аналізуючи сприйняте висловлювання, учень має виділити в ньому цікаве, важливе і головне, а також менш важливе і другорядне. Цей рівень аудіювання називають ще рівнем відбору актуального і неактуального змісту.

Для учителя буде корисною інформація і про найхарактерніші форми аудіювання:

1) аудіювання мовлення співрозмовника у процесі діалогу. Репліки тут мають часто смислову завершеність і комунікативну спрямованість, що потребує від учня швидкої реакції у відповідь.

2) аудіювання розгорнутого монологічного або діалогічного мовлення інших людей (радіопередачі, мовлення актора театру або кіно тощо), для якого властива єдність логічних зв'язків і розгортання теми.

Звичайно, у різноманітних життєвих ситуаціях ці форми часто поєднуються, переплітаються і переходять одна в одну.

Опитування вчителів початкових класів свідчить, що абсолютна більшість з них вважають за необхідне працювати над розвитком умінь слухати-розуміти усні повідомлення, але за браком чіткої системи вправ проводять відповідну роботу епізодично, безсистемно. Вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів початкових класів КЗШ № 88 свідчить, що аудіювання, як і інших видів мовленнєвої діяльності, треба навчати спеціально, за окремою методикою. Це зумовлено тим, що вміння учнів у цьому виді мовленнєвої діяльності мають охоплювати більшу кількість мовного матеріалу порівняно з усним висловлюванням у межах розмовних тем. Крім того, деякі форми мовлення, наприклад, слухання розгорнутих повідомлень, взагалі рідко застосовуються у класі, через що формування відповідних умінь виявляється неможливим.

Навчаючи молодших школярів умінь аудіювати, досвідчені вчителі намагаються планувати і проводити роботу за такими трьома напрямками:

1. Аудіювання під час пояснення нового матеріалу, коли особливо інтенсивно формуються звукові образи нових мовних елементів. Під час такої роботи значна увага приділяється не тільки розумінню почутого, а й усвідомленому сприйманню фонетико-акустичних особливостей цих мовних одиниць.

2. Аудіювання як елемент діалогічного мовлення. Робота за цим напрямком відбувається, коли формуються вміння говорити і виникає обумовлена необхідність: без аудіювання не буває спілкування.

3. Аудіювання як спеціальний різновид вправ. Йдеться про слухання мовлення вчителя або диктора, яке включає як діалоги різних осіб, так і монологічні єдності (розповіді, читання оповідань тощо).

Сам навчальний процес підказує, як працювати у перших двох напрямках. Третій потребує від учителя спеціальної уваги і вміння його

організувати. Справа у тому, що на уроці все, що вимовляється, водночас і аудіюється. Через це функцію підготовчих вправ з аудіювання, у тому числі і на формування відповідних умінь, значною мірою бере на себе навчання говоріння.

Досвідчені вчителі рекомендують пам'ятати, що в основі аудіювання лежить навчально-мовленнєва ситуація. Предметом її є зміст аудіюваного тексту, а комунікативне завдання виражає мету слухання. Це основні компоненти, які визначають суть спілкування. Крім того, аудіюванню, як і всякому іншому мовленнєвому акту, передує усвідомлення і прийняття потреби в ньому. Тому учні повинні бути готові до процедури проведення аудіювання. Адже, наприклад, у театр чи кінотеатр ми підемо лише після того, як ознайомимося з рекламою, відгуками про виставу чи фільм і вирішимо, наскільки вони нам потрібні, наскільки цікавлять нас.

Нарешті, слід пам'ятати, що як і говоріння, процес аудіювання передбачає наявність певних умов, включаючи достатнє володіння українською мовою, якою здійснюється передача змісту. У разі недостатньої підготовленості учня йому необхідна допомога під час аудіювання. Ось чому досвідчені вчителі приділяють значну увагу проведенню перед аудіюванням попередньої роботи, у тому числі в словникової роботи.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти курс української мови будеться за комунікативною, лінгвістичною та лінгвоукраїнознавчою змістовими лініями. Основною серед них виступає комунікативна змістова лінія, яка передбачає розвиток усного і писемного мовлення учнів, їхнє вміння користуватися мовою як засобом спілкування, пізнання та впливу. З цією метою розвиваються, удосконалюються усні види мовленнєвої діяльності (слухання-розуміння; діалогічне, монологічне мовлення). Програми передбачають набуття учнями елементарних знань про мовлення (усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості висловлювань, обумовлені їх комунікативними завданнями чи ситуацією спілкування. Основну увагу в навчанні пропонується приділяти розвитку умінь здійснювати і вдосконалювати всі види мовленнєвої діяльності: слухання-розуміння (аудіювання), говоріння, читання, письмо. Чинна програма орієнтує нас на те, що «в основі розвитку різних навичок мовленнєвої діяльності лежить вміння *слухати і розуміти* усне мовлення» [6,с.16]. Далі зазначається, що молодші школярі володіють цим умінням на побутовому рівні. Однак цінність аудіювання у шкільному навчанні полягає в тому, що під час слухання-розуміння «постійно збільшується лексичний запас, ускладнюється граматичний лад мовлення, розширюється тематика й поглиблюється логіка міркувань у висловлюваннях, що пропонуються для слухання» [6,с. 16]. Крім того, у програмі зазначається, що поступово збільшуються вимоги до швидкості і точності сприйняття усного мовлення, розуміння прослуханого, а також вимоги до адекватного сприйняття емоційно-оцінної інформації, помічати у тексті ключові слова, усвідомлювати загальну емоційно-експресивну тональність повідомлення.

Нарешті, програма орієнтує вчителів на те, що аудіювання повинно відбуватися не тільки на матеріалі зв'язних текстів, а й на матеріалі, складеному з окремих одиниць різних мовних рівнів. Тому «слухання, розпізнавання у мовленнєвому потоці тих чи інших його елементів (звуків, складів, слів, словосполучень, речень з певними ознаками) має слугувати не тільки формуванню знань про мову, мовних умінь, а й розвитку в учнів довільної уваги, уміння зрозуміти завдання, зосередитись для його виконання...» [6, с. 16].

Як бачимо, чинна програма приділяє значну увагу формуванню в учнів уміння слухати і розуміти усне мовлення. Акцент робиться не тільки на вправлянні щодо розуміння смислу тексту, його змістових деталей, а й на умінні розпізнавати на слух одиниці усіх мовних рівнів. Таким чином, аудіювання слід розглядати як важливий вид мовленнєвої діяльності, що сприяє формуванню не тільки мовленнєвих умінь і навичок, а й забезпечує вироблення вмінь усвідомлювати значення окремих елементів тексту: слів, словосполучень, речень. Учителям, особливо початкової школи, не слід недооцінювати роль аудіювання на уроці. Це не лише складний мисленнєвий процес, але й важлива передумова формування інших видів мовленнєвої діяльності (наприклад, говоріння), без яких неможливе формування мовної особистості школяра.

Література

1. Вашуленко М.С. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання / М.С. Вашуленко // Початкова школа. – 2001. – №1. – С. 11-14.
2. Гудзик І.П. Аудіювання говоріння і вільне письмо на уроці російської мови / І.П. Гудзик // Початкова школа. – 2005. – № 5. – С. 18-23.
3. Гудзик І.П. Аудіювання українською мовою: Вчимося слухати і розуміти почуте / І.П. Гудзик. – К.: Педагогічна думка, 2003. – 144 с.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. – 2006. – №2.
5. Ладыженская Т.А. Система работы по развитию устной связной речи учащихся / Т.А. Ладыженская. – М.: Просвещение, 1975. – 186с.
6. Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. – К.: Початкова школа, 2006. – 432с.
7. Шелехова Г. Формування в школярів умінь сприймати усне і писемне мовлення / Г. Шелехова // УМЛШ. – 2003. – № 4. – С. 7-11.

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

О. В. Лисевич, Л. Г. Федорова

Постановка проблеми. Аналіз світових тенденцій у галузі професійно-педагогічної освіти дозволяє стверджувати, що відбулося кардинальне зростання вимог до педагогічного професіоналізму й особистих якостей учителя. Якісно нові вимоги до професійної підготовки, професійної компетентності майбутніх учителів початкових класів

зумовлені соціальною потребою, модернізацією освіти та зміною світоглядної парадигми.

Питання активізації навчальної діяльності майбутніх учителів початкових класів належить до найбільш значущих проблем сучасної педагогічної науки та практики. У зв'язку з вищесказаним, найкращі результати у підготовці можна отримати за умови активної позиції майбутніх вчителів у навчальному процесі, яка характеризується високим рівнем мотивації, усвідомленої потреби у засвоєнні професійних знань, умінь і навичок. Зрозуміло, що така активність не виникає без цілеспрямованої взаємодії й організації педагогічного середовища, створення навчальних ситуацій, тобто використання інтерактивних технологій.

Інтерактивне навчання – («inter» – взаємний, «act» – діяти) означає взаємодію, перебування у режимі бесіди, діалогу з кимось. Таким чином, інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учасник може відчувати свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Суть інтерактивного навчання полягає у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учасників. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, які розуміють, що вони роблять, рефлексують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють.

Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблем на основі аналізу обставин та навчальних ситуацій. Інтерактивне навчання ефективно сприяє формуванню професійних знань, навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії.

Інтерактивна взаємодія виключає як домінування одного учасника навчального процесу над іншими, так і однієї думки. Під час інтерактивного навчання студенти вчать бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати виважені рішення.

Компоненти інтерактивного навчання, як свідчать дослідження, з'являються у певному взаємозв'язку: студент може свідомо контролювати свою потребу у спілкуванні, ставити перед собою нові комунікативні цілі, відповідно до цілей виконувати дії, оцінювати їх ефективність і вносити у свою поведінку необхідні корективи. Завдяки своїй активності студент трансформує ситуацію у своїй навчальній групі, керує нею.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність дослідження педагогічних технологій, виявлення їх ефективності, зумовлене вимогами Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, модернізацією системи освіти України відповідно до європейських стандартів [1; 2].